

BUYUK SHOIR I.YUSUPOVNING SHER'IY MISRALAR TAHLILI

Atashova Feruza Dauletbaevna

*Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
Chet tillar fakulteti ingliz tili va adabiyoti, katta o'qituvchisi
atashovaferuza@gmail.com*

Annotatsiya. Ibrayim Yusupovning bosh quroli bo'lgan she'riyat orqali xalqimiz ruhida, ichki dunyosida halollik, to'g'rilik, qardoshlik, do'stlik, birodarlik, Vatanga muhabbat, mardlik, pok muhabbat, unga sadoqat tuyg'ularini uyg'otdi va tarbiyaladi. Uning o'lmas she'riyati kelajak avlodlarni ham shunday samimiy tuyg'ular bilan tarbiyalay oladi, deb ishonch bilan ayta olamiz. Shu bois xalqimiz O'zbekiston Qahramoni, O'zbekiston va Qoraqalpog'iston xalq shoiri, ko'plab nufuzli mukofotlar sohibi Ibrayim Yusupovni buyuk faylasuf va vatanparvar shoir sifatida biladi va qadrlaydi. I.Yusupov she'riyati mavzusi bo'yicha hayotning barcha sohalarini qamrab oladigan, poetik xususiyati bo'yicha insonning eng nozik qalb torlarini chertadigan, yurak tebranishlarini, ruhiy iztiroblarini aks ettiradigan ajoyib bir dunyo, poyonsiz dengiz. Shu bois biz I.Yusupov she'riyatining mahoratiga to'xtalib o'tamiz.

Kalit so'zlar; I.Yusupov, she'riyat, Vatan g'oyasi, farzandlik mehr-muhabbati, hurmat-ehtirom, qoraqalpoqlar, bag'rikenglik, mehmondo'stlik.

АНАЛИЗ ПОЭТИЧЕСКИХ СТРОК ВЕЛИКОГО ПОЭТА И. ЮСУПОВА

Аннотация. Через поэзию, являющуюся главным оружием Ибраима Юсупова, он пробудил и воспитал в духе и внутреннем мире нашего народа чувства честности, справедливости, братства, дружбы, товарищества, патриотизма, отваги, чистой любви и преданности ему. Можно с уверенностью сказать, что его бессмертная поэзия сможет воспитать такие же благородные чувства и в будущих поколениях. Поэтому наш народ знает и почитает Героя Узбекистана, народного поэта Узбекистана и Каракалпакстана, обладателя многих почетных наград Ибраима Юсупова как великого философа и поэта-патриота. Поэзия И.Юсупова по тематике охватывает все сферы жизни, по поэтическому свойству - это прекрасный мир, бесконечное море, отражающее самые нежные душевные волнения, душевное потрясение человека. Поэтому мы остановимся на мастерстве поэзии И.Юсупова.

Ключевые слова; И.Юсупов, поэзия, идея Родины, любовь, уважение, каракалпаки, толерантность, гостеприимство

ANALYSIS OF POETRY LINES OF THE GREAT POET I.YUSUPOV

Abstract. Through poetry, which was the main weapon of Ibrayim Yusupov, he awakened and educated in the soul and inner world of our people the feelings of honesty, truthfulness, brotherhood, friendship, brotherhood, love for the Motherland, courage, pure love, and loyalty to it. We can say with confidence that his immortal poetry can educate future generations with such sincere feelings. Therefore, our people know and appreciate Ibrayim Yusupov, the Hero of Uzbekistan, the People's Poet of Uzbekistan and Karakalpakstan, the winner of many prestigious awards, as a great philosopher and patriotic poet. I. Yusupov's poetry is a wonderful world, an endless sea, covering all spheres of life in terms of its subject matter, and touching the most delicate strings of a person's soul in terms of its poetic nature, reflecting the vibrations of the heart and spiritual suffering. Therefore, we will dwell on the mastery of I. Yusupov's poetry.

Keywords: I. Yusupov, poetry, the idea of the Motherland, filial love, respect, Karakalpaks, tolerance, hospitality.

Kirish. Buyuk kishilarning nomlarini tilga olganda, birdan ularning tug'ilib o'sgan joyi, el-u yurti yodga tushadi. Chunki ular o'zlarining buyuk ishlari, xizmatlari bilan o'z xalqini, yurtini dunyoga tanitgan. Shunday ulug' insonlardan biri - Ibroyim Yusupov deganda birdan qoraqalpoq xalqi, Qoraqalpog'iston o'lkasi, O'zbekiston Respublikasi yodga keladi. U o'zining asosiy quroli bo'lgan she'riyat orqali xalqimiz ruhida, ichki dunyosida halollik, to'g'rilik, qardoshlik, do'stlik, birodarlik, Vatanga muhabbat, mardlik, pok muhabbat, unga sadoqat tuyg'ularini uyg'otdi va tarbiyaladi. Uning o'lmas she'riyati kelajak avlodlarni ham shunday samimiy tuyg'ular bilan tarbiyalay oladi, deb ishonch bilan ayta olamiz. Shu bois xalqimiz O'zbekiston Qahramoni, O'zbekiston va Qoraqalpog'iston xalq shoiri, ko'plab nufuzli mukofotlar sohibi Ibroyim Yusupovni buyuk faylasuf va vatanparvar shoir sifatida biladi va qadrlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. I.Yusupov she'riyati mavzusi bo'yicha hayotning barcha sohalarini qamrab oladigan, poetik xususiyati bo'yicha insonning eng nozik qalb torlarini chertadigan, yurak tebranishlari, ruhiy iztiroblarini aks ettiradigan ajoyib bir dunyo, poyonsiz dengiz. Uni bitta maqolada tushuntirish yoki izohlab berish g'oyatda mushkul ish. Shu bois ushbu maqolada I.Yusupov she'riyatining ayrim qirralari va sirlarigagina to'xtalib o'tamiz.

Barchamizga ayonki, tug'ilgan yurt, tabarruk Vatan haqida, tarbiyalab o'sgan el-yurt, millat haqida yozmagan, kuylamagan shoir yo'q. Bu mavzuda yozilgan asarlar soni jihatidan ham adabiyotda kamchilik yo'q. Lekin bu mavzuni har bir shoir o'zicha kuylaydi, o'zicha aks ettiradi, lekin, ularning ko'pchiligi keyingi zamon, keyingi avlodlar talablariga yaramay qoladi. I.Yusupovning Vatan mavzusiga erta, o'tgan asrning 50-yillari va 60-yillarida yozilgan she'rlari hozir ham o'quvchilar e'tiborida, hozir ham efirda va sahnada yangraydi. Masalan, uning "Qora tal" (1955), "Kegeyli" (1956), "Tug'gan yer" (1961), "Vatan" (1963), "O'zbekiston" (1964) va boshqa she'rlari ta'riflanib, maxsus janrda yozilgan bo'lsa-da, hali o'z ahamiyatini yo'qotgani

yo‘q. Odatda, maxsus she‘rlar kun talabiga javoban yozilib, umri uzoq bo‘lmaydi. Lekin I.Yusupovning kun talabiga yozilgan she‘rlari hozir ham oramizda, qalbimizda, tilimizda yashamoqda. Masalan, yuqorida tilga olingan "O‘zbekiston" degan ta‘rif she‘ri 1964-yilda O‘zbekiston Respublikasi tashkil etilganiga bag‘ishlab yozilgan.

Sáyir etip men sáhár waqta,
Kirdim bir ájayıp baǵqa,
Japıraq jamılıp awlaqta,
Búlbúllerge sır sırlastım,
Samal menen sıbırlastım.

Búlbúl aytar usı bostan,
Meni tarttı azel bastan,
Sol ushın da bir tınbastan,
Sayray-sayray esim keter,
Háwes artar onnan beter.

Sonınday ájayıp bostan,
Táriyp etip tawsalmaspan,
Perzentim dep qushaq ashqan,
Ózge emes, óz janımsań,
Gózzal Ózbekstanımsań.

Tahlil va natijalar. She‘rdagi Vatan g‘oyasini, Vatanga bo‘lgan farzandlik mehr-muhabbati, hurmat-ehtirom tuyg‘ularini boshqa shoirlar ham berishi mumkin. Ammo I.Yusupov she‘rida ular boshqacha berilgan. Shunchalik ulug‘ tantana - O‘zbekistonning 40 yillik yubileyiga bag‘ishlangan she‘r matniga e‘tibor qaratsak, boshqa shoirlar juda ko‘p qo‘llaydigan Vatan, xalq so‘zlari umuman yo‘q, asarning bevosita obyekti bo‘lgan O‘zbekiston so‘zi faqat ikki o‘rinda qo‘llangan. Yuqorida aytilgan Vatan g‘oyasi asosan moddiy tasvirlar va mavhum ma‘nodagi metaforik tasvirlar orqali berilgan.

Go‘zal bog‘ - O‘zbekiston timsoli, unga oshiq bo‘lib tinimsiz sayragan bulbul, sahrolardan uzib, quturib esgan, O‘zbekistonga yetib kelganda tinimsiz esgan va sarobga aylangan shamol, mevani uz deb iltijo qilib turgan olma daraxti, sharbatga mast bo‘lib qizargan uzum, sho‘x qora ko‘zini qisgan qovoq, ishq otashida kuygan qizil anor, sarin suvga talpingan anhor, shirin xayollarga talpingan majnuntol, farzandi deb bag‘rini ochgan - O‘zbekiston. Bu she‘rning uzoq umr ko‘rish sabablarini ham shu poetik xususiyatlarida deb tushunish mumkin.

Umuman, Vatan mavzusini shovqinli, dabdabali, qizil so‘zlar bilan emas, balki kichik bo‘lakchalar, moddiy tasvirlar bilan ochib berishni qoraqalpoq adabiyotida uslubiy o‘ziga xoslik, uslubiy yo‘nalish sifatida I.Yusupov boshlab berdi. Uning ko‘plab she‘rlarida tug‘ilgan joy, Vatan mavzusi o‘zimiz esga olmaydigan, Vatan deb hisoblamaydigan kichik-kichik

belgilar, narsalar, detallar orqali ko‘ngilga jozibali, ko‘ngilga yoqimli qilib kuylangan. Masalan, poshsho torg‘ay, qirg‘ovul, chirillab turgan tirnalar, janubga qarab g‘o‘ng‘illab uchib borayotgan g‘ozlar, chiqayotgan ohakka, shamol bilan chayqatilgan mahobatli qorag‘atol, qo‘llarini yoyib yotgan saksovul, sarg‘aygan sahro va hokazo jonli, jonsiz narsalarning har biriga shoir bir necha she‘rlar bag‘ishlagan.

Bunga shoirning "Qora tol," "Seksovul," "Chegirtkaning ko‘zlari," "Poshsha to‘rg‘ayga," "Qirg‘ovul," "Boyvuchchaga," "Tirnoqlar," "Qo‘ng‘ir g‘oz," "Keksalar," "Cho‘kma," "Qoraqalpoq haqida so‘z" va boshqa she‘rlarini misol qilib keltirish mumkin. Bu she‘rlarning har biri ko‘z ilg‘amas detallar orqali ulug‘ Vatan g‘oyasini aks ettiradi, shoirning shirali tili bilan yurakka juda yoqimli, juda mehribon bo‘lib tuyuladi. Ushbu detallarning barchasini jamlaganda ulug‘ Vatan tushunchasi paydo bo‘ladi, turli ranglarga ega mozaika usulida ishlangan Vatan tasviri namoyon bo‘ladi. Shoir Vatan mavzusini kuylashning bunday yangi uslubini qoraqalpoq adabiyotida birinchilardan bo‘lib shakllantirdi.

Vatan mavzusini shunday bir motiv, bir detal bilan olib chiqish, uni mayda bo‘laklarga bo‘lib kuylash, so‘ngra ularni qo‘shib yaxlit Vatan tushunchasini hosil qilish qoraqalpoq adabiyotida katta poetik yangilik bo‘ldi. I.Yusupovning bu poetik yangiligi keyinchalik adabiy an‘anaga aylanib, shoirlar U.Xojanazarov, U.Pirjanov, Sh.Seytov, K.Raxmanov, T.Sarsenbayev, K.Karimov, B.Genjemuratovlar she‘riyatida davom ettirildi.

I.Yusupovning ko‘plab asarlarida xalq va millat mavzusi, milliy xarakterning o‘ziga xosligi va uning umuminsoniy me‘yorlar bilan uyg‘unligi mahorat bilan aks ettirilgan. Bu mavzudagi she‘rlarida shoir qoraqalpoq xalqining xalqchilligini, bag‘rikengligini, mehmondo‘stligini tarannum etadi. Bunday belgilar, xususiyatlar boshqa xalqlarda ham bor, albatta. Lekin qoraqalpoqlarning bag‘rikengligi, mehmondo‘stligi har qanday mezonlardan oshib tushadi:

Bizde sóz bar: miyman-ırıs bereket,
Qonaq kútiw – ziyneti hár adamnıń,
Eger úyge bes kún qonaq kelmese,
Shayı qonbas meniń bayǵus anamnıń.
«Kúnshıǵıs jolawshısına»

Qonaq kórseń quwjińlap,
Suwǵa kirgen balıqsań..
«Begligińdi buzba sen»

Jalgız atın soyıp berip qonaqqa,
Jayaw qalıp bul xalıq talay tarıqqan.
«Qaraqalpaqtı kóp maqtama kózimshe»

I.Yusupov faqat Vatan, el-yurt, millat kabi siyosiy-ijtimoiy yo‘nalishdagi ulkan tushunchalarni aks ettirish bilan cheklanib qolmasdan, insonning ko‘ngli, qalb dardlarini, qalb to‘rida yotgan eng sirli, eng samimiy his-tuyg‘ularni ham kuyladi. Bu - muhabbat tuyg‘ulari. I.Yusupov - tom ma’noda pok muhabbat kuychisi. Uning lirik qahramoni o‘z mashuqasini chin ko‘ngildan sevadigan, uning muhabbatida kuyib va yonadigan beg‘ubor, sadoqatli muhabbat sohibidir.

Bir qayrılıp baqpadın, shadlanıp kúle almadım,
Basta dáwranım turıp, dáwran sùre almadım.
Sen júre aldın mensiz basqalar menen shaǵlap,
Sensiz basqalar menen men shaǵlap júre almadım.
«*Báhár hám sen*»

Jalbarınıp men tabınsam,
Muhabbatqa tabınaman,
Sen qol jetpes ármanımsan,
Seni bárhá saǵınaman

«Sagınış»

Lirik qahramonning muhabbati aqliy chegaralardan chetga chiqqan, aqlsiz, yuksiz muhabbat emas, balki tabiiy ishqiy his-tuyg‘ularni xalqning ming yillar davomida shakllantirgan axloqiy tajribalariga solib insoniylashtirilgan nasliy his-tuyg‘ulardir.

Shoir lirikasida muhabbatning turli holatlari, hayotiy motivlari kuzatiladi: ilk iliq his-tuyg‘ular, shirin uchrashuvlar, sog‘inch, ayriliq, pushaymon, javobsiz muhabbat, rashk kabi sevgan qalbga xos turli his-tuyg‘ular beriladi. Bu fikrlarga asos sifatida shoirning "Sog‘inch", "Bulutlar ko‘p tunagan oskor tog‘larning", "Chintlab sevgan ko‘ngil aslo esmas", "Anor gulladi", "Mening yigit vaqtim, sening qiz vaqting", "Bahor va sen", "Ko‘ngil osmonimda yulduzlar so‘ndi", "Sog‘inch", "Gullar tushunmas" va h.k. she'rlarini keltirish mumkin.

I.Yusupovning lirik qahramoni tarixiy, ijtimoiy, hayotiy o‘zgarishlarga, islohotlarga befarq qaramaydi, ularga o‘zining tarixiy, axloqiy, ijtimoiy mazmundagi munosabatini bildirib boradi. Bu o‘zgarishlarni u xalqning axloqiy-etik mezonlari, tushunchalari bilan baholaydi. Shoirning fikricha, har qanday ijtimoiy tuzum, siyosiy-iqtisodiy o‘zgarishlar, islohotlar inson manfaatiga, uning hayotiy va ma’naviy ehtiyojlariga xizmat qilishi lozim.

Bu yo‘nalishdagi asarlaridan "Monokultura haqida she’r", "Anemiya", "Orol elegiyalari", "Qayta qurishning ballariga", "Vijdon monologi" va boshqa ko‘plab she’rlarni keltirish mumkin. Ularda shoir iqtisodiy siyosatning, ishlab chiqarish munosabatlarining, xo‘jalik yuritish usullarining noto‘g‘ri olib borilishi oqibatida yuzaga kelgan ijtimoiy murakkab holatlarni yuksak shoirona iste’dod bilan ochib beradi.

I.Yusupovning she’riy davrining yangi nafasini, borayotgan yo‘nalishida har qanday e’tiborli o‘zgarishlar, yangiliklar shoir e’tiboridan chetda qolmagan. U O‘zbekiston mustaqilligini, Qoraqalpog‘iston suverenitetini katta quvonch, chuqur qalb tuyg‘ulari, baland

ovoz bilan kuyladi. Masalan, "Qoraqalpog‘iston Respublikasi madhiyasi", "Prezident", "Ikki so‘z", "Mustaqillik maydonidan o‘tganda", "Sahro guli" she'rlarida istiqloq tongiga, istiqloq quyoshiga suyangan insonning quvonchli tuyg‘ulari bilan birga qiyinchilik tomonlari, ya‘ni eski jamiyatdan yangi jamiyatga o‘tish davri bo‘ldi. Mana shu o‘tish davrining qiyinchiliklarini I.Yusupov yashirib o‘tirmay, ochiq-oydin aytdi.

Yangi zamonning go‘zalligi, uning g‘adir-budur joylari shoirning yuqorida aytilgan she'rlaridan tashqari "Begligingni buzma sen", "Tadbirkorlarga", "Qishloqda kech", "Har kimning o‘z vaqti bor", "Bozor yo‘lida" va boshqa asarlarida aks etgan.

I.Yusupov teran fikrlarni, g‘oyalarni, hayotiy o‘tkir masalalarni estetik, emotsional va ekspressiv tuyg‘ular bilan, ta’sirchan, o‘tkir qilib bera oladigan mohir shoir. Uning she'rlaridagi so‘zlar mavzu mazmuniga ko‘ra qat’iy tanlangan. Shu bois uning she'rlari na bir so‘zi, na bir tovushi ajratib olinmaydigan, hatto so‘zlarni birlashtirgan choki bilinmaydigan quyma satrlar bo‘lib keladi. U satrlarning boshqa variantlarini yaratish qiyin. Bir misol:

Adamni bir parası bar:

Oqımay-aq sanası bar.

Ot jaqqıshtan dana shıǵar,

Sózge qulaq túre-túre.

Qalawın tapsań qar janar,

Júysiz ursañ balta sınar,

Jigit jaslay dilwar bolar,

Májiliske kire-kire.

Dúnya quwǵan bayır óter,

El qıdırǵan sayıl óter,

Iz qaldırıp shayır óter,

Sóz marjanın tere-tere.

«Xalıq sózleri»

Xalq temuriylari va Maxtumquli, Ajiniyoz shoirlari namunasi bilan yozilgan bu she'ning har juft satri aforizmlarga, ya‘ni hikmatli so‘zlarga aylanib ketgan; ularni xalq yodlab yuradi, ulardan bir so‘zni olib tashlash yoki ularga bir so‘z qo‘shish, bir so‘zni boshqa bir so‘z bilan almashtirish mohir zargar to‘qigan ajoyib uzukning qoshini qoqish bilan barobar bo‘lardi.

She'ning mavzusi, g‘oyasini bir motiv bilan olib chiqish I.Yusupovning she'riy mahoratining bir qirra ekanligi yuqorida misollar bilan aytib o‘tildi.

Agarda I.Yusupovning she'riyatini faqat milliy folklor, milliy mumtoz san‘at an‘analari doirasida tahlil qilsak va baholasak, u holda u qal‘ada faqat bir bobni kuylab, uy ichiga san‘at bag‘ishlab turuvchi dekorativ qushga o‘xshab qolardi. Shu bois I.Yusupovning she'riy mahoratini, ulug‘vorligini anglash uchun uni jahon adabiyoti kontekstida qarash va baholash kerak bo‘ladi. Uning she'riyatini har tomonlama sinchiklab o‘rganilsa ham Sharq she'riyatining, ham G‘arb she'riyatining yoqimli ruhi, xushbo‘y hidini sezish mumkin.

Shoir she‘riyatida Umar Xayyomning poetik falsafasini, Nizomiy, Sa‘diy, Hofizning badiiy izlarini, ayniqsa, g‘azal mulkining sultoni Alisher Navoiyning g‘azal bobidagi, I.Yusupovning o‘zi ta‘biri bilan aytganda, "she'rning xudosi Maxtumquli"ning, shuningdek, Ajiniyoz, Berdaq va Abayning she'r janri bobidagi ustozlik, maktabchilik faoliyatini anglash mumkin.

Shu bilan birga I.Yusupov o‘z zamonasidagi mashhur shoir va yozuvchilar Rasul Gamzatov, Chingiz Aytmatov, David Qo‘g‘ultinov, Qaysin Quliyev, Zulfiya, Rimma Kazakova, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov va boshqalar bilan do‘stlik, qardoshlik, ijod, ustoz va shogirdlik bobida yaqindan muloqotda bo‘ldi. Ular bir-birlaridan ijod sirlarini o‘rganib, namuna oldilar. Shoir ularning har biriga do‘stlik, qardoshlik, shogirdlik, birodarlik tuyg‘ulariga to‘la she‘rlar bag‘ishladi. Masalan, "Navoiyga," "Maxtumqulining yo‘liga," "Men Abayni yod bilgan xalqman," "Ayt, sen Ajiniyoz she‘rlaridan," "Berdaqqa," "Aleksandr Pushkinga," "Blokni o‘qiganda," "Anna Axmatovani o‘qiganda," "Rasul Hamzatov xotirasiga," "Qizing go‘zal bo‘lsin, shoira bo‘lsin" (Zulfiyaga bag‘ishlangan) va hokazo she‘rlar bu so‘zimizning isbotidir.

Buyuk rus tanqidchisi V.G.Belinskiyning aytishicha, A.S.Pushkinning ulug‘vorligi shundaki, u o‘zidan oldingi va o‘z zamondoshlari shoirlaridan ko‘p narsalarni oldi va ularni qayta ishlab o‘zlariniki qilib yubordi. Ayniqsa, I.Yusupovning ham shoirlik ulug‘vorligi shundaki, u Sharq va G‘arbning ko‘plab e‘tiborli shoirlaridan ko‘p narsalarni oldi va qoraqalpoq she‘riyatiga qorishtirib yubordi, qoraqalpoq adabiyotini boyitdi, qoraqalpoq she‘riyatini rivojlangan zamonaviy she‘riyat darajasiga ko‘tardi. Uning shoirona ulug‘vorligi ham shunda deb tushunsa bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, I.Yusupov o‘zining shoirlik iste‘dodini asrab-avayladi, uni xudo bergan taqdir deb bildi, shoirlik yo‘lini buzmay umrining oxirigacha ehtirom bilan ijro etdi. "Haqiqiy shoirning ikki umri bor, biri uning ko‘zi tiriklikdagi hayoti, ikkinchisi o‘lgandan keyingi hayoti" degan gap bor. Birinchi umr hamma shoirlarga tegishli, ikkinchi umr she‘riyati asrlar davomida yashaydigan alohida iste‘dodli shoirlarga tegishli. I.Yusupov umri bino bo‘lib eng ko‘p o‘qiladigan, kitoblari eng ko‘p o‘qiladigan, odamlar izlab yuradigan hosildor mulkka, xalqimizning bebaho ma‘naviy xazinasiga aylandi.

Chunki I.Yusupovning she‘riyatini odamlar ko‘ngil ermagi, hordiq uchun o‘qimaydi, balki undan jon ozuqasini olib, ruhan nurafshon bo‘ladi, sermahsul tuyg‘ularga bo‘linadi, o‘zini qiynayotgan savollarga ishonchli javoblar topadi.

I.Yusupov o‘z xalqini cheksiz sevardi, xalq ham uni ardoqlardi. Shoir xalqdan bitmas-tuganmas kuch-quvvat, ilhom, toshqin yosh oldi, xalq shoirdan ko‘ngil ozuqasini oldi, ma‘naviy boylik oldi. Shu bois I.Yusupov xalq shoiri bo‘lib umrbod yashaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.I.Yusupov:Tumaris ham basqa poemalar, "Qaraqalpaqstan" baspasi,Nokis-1974
2. I.Yusupov:Baxit lirikasi, qosiqlar, "Qaraqalpaqstan" baspasi, 1955

3. I. Yusupov: Beglign`di buzba sen, qosiqalar, “Qaraqalpaqstan” baspasi, 1995
4. I. Yusupov: Tan`lamali shig`armalari, I-tom
5. I. Yusupov: Tan`lamali shig`armalari, II-tom
6. I. Yusupov: Tan`lamali shig`armalari, III-tom
7. D. Paxratdinov: I. Yusupov to`rtliklari, Nokis-2005
8. D. Paxratdinov: Ayaziy (I. Yusupov lirikasin ko`rkem tallaw) No`kis-2023